

Rozdział 10

PODATKI W FINANSACH GOSPODARSTW DOMOWYCH

Ryszard Waśkiewicz

System podatkowy i tworzące ten system podatki oddziałują nie tylko na finanse podmiotów gospodarczych, ale także na finanse gospodarstw domowych. Zakres i siła oddziaływania podatków na finanse gospodarstw domowych są zróżnicowane w zależności od rodzaju podatku, a także od rodzaju decyzji finansowych podejmowanych przez te gospodarstwa. Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie istoty i zasad opodatkowania gospodarstw domowych różnymi podatkami składającymi się na polski system podatkowy. W treści rozdziału uwzględniono przede wszystkim opodatkowanie dochodów uzyskiwanych przez gospodarstwa domowe z różnych źródeł, opodatkowanie innymi podatkami bezpośrednimi oraz opodatkowanie pośrednie. Treści zawarte w niniejszym rozdziale powinny umożliwić zrozumienie istoty i zasad opodatkowania oraz dać odpowiedź m.in. na następujące pytania:

- Jakimi podatkami obciążone są gospodarstwa domowe?
- Jaki jest mechanizm funkcjonowania tych podatków?
- Kiedy podatki obciążają gospodarstwa domowe?
- Kiedy powstają zobowiązania podatkowe i jaki jest termin ich uregulowania?

10.1. Istota opodatkowania gospodarstw domowych

Współcześnie większość procesów gospodarczych i społecznych ma swój początek i koniec w gospodarstwie domowym. Celem każdego gospodarstwa domo-

wego jest zaspokojenie osobistych i wspólnych potrzeb bytowych jego członków (rozd. 2), a jego realizacja zależy w dużym stopniu od możliwości generowania dochodów. Dochody gospodarstw domowych mogą pochodzić z różnych źródeł (wynagrodzenia za pracę, działalność gospodarcza, transfery budżetowe, posiadany majątek itp.), a suma dochodów osiągniętych z tych źródeł stanowi dochód całkowity. Dochód całkowity pomniejszony o obciążenia na rzecz systemu podatkowego oraz systemu ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych, stanowi dochód do dyspozycji (rozd. 3). Obciążenia finansowe na rzecz systemów: podatkowego, ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych są obciążeniami obligatoryjnymi, co wynika z przepisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹, w której czytamy: „Każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, określonych w ustawie” (art. 84).

Zawężając powyższe rozważania do obciążeń na rzecz systemu podatkowego, należy stwierdzić, że z uzyskanych dochodów każde gospodarstwo domowe jest zobowiązane do zapłaty różnych podatków tworzących system podatkowy państwa. Zatem istota opodatkowania gospodarstwa domowego dowolnym podatkiem sprowadza się do przejęcia przez państwo lub jednostkę samorządu terytorialnego części wygospodarowanego dochodu lub części majątku znajdującego się w posiadaniu tego gospodarstwa. Kwestią odrębną, nieuwzględnioną w dalszych rozważaniach niniejszego rozdziału, pozostaje wielkość części przejętego dochodu lub majątku. Sformułowana przez A. Smitha zasada równomierności opodatkowania, która brzmi: „Poddani każdego państwa powinni przyczyniać się do utrzymania rządu w jak najściślejszym stosunku do ich możliwości, czyli proporcjonalnie do dochodu, jaki każdy z nich pod opieką państwa uzyskuje”² wyraźnie akcentuje, że przejmując część dochodu lub majątku gospodarstwa domowego, organ nakładający podatki powinien przede wszystkim uwzględnić możliwości finansowe tego gospodarstwa.

W literaturze podatek jest różnie definiowany, a w definicjach tych podkreśla się aspekty prawne podatku, bądź jego ekonomiczne znaczenie w gospodarce. Podatek jako kategoria prawno-finansowa został zdefiniowany w ordynacji podatkowej³ w następujący sposób: „podatkiem jest publicznoprawne, nieodpłatne, przymusowe oraz bezzwrotne świadczenie pieniężne na rzecz Skarbu Państwa, województwa, powiatu lub gminy, wynikające z ustawy podatkowej”⁴. Powyższa definicja

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm. zwana dalej Konstytucją RP.

² Smith A., *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, t. II, Warszawa 1954, s. 584.

³ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku – Ordynacja podatkowa, t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 613, zwana dalej u.o.p.

⁴ Art. 6 u.o.p.

akcentuje cechy stałe podatku, które mają podstawowe znaczenie dla określenia treści i charakteru podatku. Wskazanie stałych cech i ich interpretacja to warunki niezbędne i konieczne, aby można było odróżnić podatek od innych świadczeń publicznoprawnych o podobnym charakterze.

Przymusowość podatku wyraża się tym, że jest on nakładany jednostronnie przez uprawniony organ państwa lub samorządu terytorialnego, a tym samym może być on przez ten organ wyegzekwowany z zastosowaniem przewidzianych prawem środków przymusu, np. zajęcie wynagrodzenia. Precyzując w ordynacji podatkowej obowiązek podatkowy wynikający z Konstytucji RP, ustawodawca stwierdza, że „obowiązkiem podatkowym jest wynikająca z ustaw podatkowych nieskonkretyzowana powinność **przymusowego** świadczenia pieniężnego w związku z zaistnieniem zdarzenia określonego w tych ustawach”⁵. Przymusowość podatku wynika bezpośrednio z władztwa podatkowego państwa lub jednostki samorządu terytorialnego i jednocześnie odróżnia podatek od innych świadczeń publicznoprawnych o charakterze dobrowolnym.

Bezwrotność podatku oznacza, że zapłacony przez podatnika podatek nie podlega zwrotowi, czyli wniesienie środków na rzecz budżetu państwa lub jednostki samorządu terytorialnego jest traktowane jako ostateczne i definitywne⁶. Wyjątek stanowią przypadki, gdy podatek został pobrany z naruszeniem obowiązujących przepisów prawa lub jego wysokość została zawyżona albo podlega korekcie.

Każdy podatek jest świadczeniem **nieodpłatnym**, stąd też gospodarstwo domowe, tak jak każdy inny podatnik, w momencie uregulowania zobowiązania podatkowego nie otrzymuje od państwa lub jednostki samorządu terytorialnego żadnego wzajemnego świadczenia o bezpośrednim i ekwiwalentnym charakterze. Istnieje jednak tzw. odpłatność ogólna podatków, polegająca na świadczeniu przez państwo usług na rzecz całego społeczeństwa. Każdy obywatel ma prawo korzystać z tych usług w równym stopniu, bez względu na wysokość zapłaconych przez niego podatków.

Ogólność podatku, nazywana niekiedy powszechnością, to cecha podatku oznaczająca, że podatki regulowane są w sposób jednolity dla wszystkich podmiotów na podstawie powszechnie obowiązujących przepisów prawa⁷, co także wynika z Konstytucji RP stanowiącej, że podatki mogą być nakładane jedynie w drodze ustawy⁸.

Z definicji podatku wynika również, że jest on świadczeniem pieniężnym, czyli wnoszony jest w pieniądzu. Stąd też jakakolwiek danina publiczna wniesiona w formie niepieniężnej nie może być uznana za zapłatę podatku.

⁵ Art. 4 u.o.p.

⁶ Wolański R., *System podatkowy w Polsce*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009, s. 19.

⁷ Majchrzycka-Guzowska A., *Finanse i prawo finansowe*, LexisNexis, Warszawa 2007, s. 95.

⁸ Art. 217 Konstytucji RP.

Podatki są elementem systemu podatkowego państwa, w skład którego wchodzi także ogólne i szczególne materialne prawo podatkowe oraz ogół instytucji wykonujących czynności związane z organizacją wymiaru, poboru, kontroli i egzekucji podatków (szeroko rozumiana administracja podatkowa)⁹. W celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju gospodarczego i zagwarantowania zdolności sektora finansów publicznych do finansowania usług na rzecz społeczeństwa w długim okresie, system podatkowy państwa powinien być nieskomplikowany, stabilny oraz spójny wewnętrznie i zewnętrznie. Przez spójność wewnętrzną należy rozumieć harmonizację, a w niektórych przypadkach standaryzację, przepisów regulujących poszczególne podatki, natomiast spójność zewnętrzna to harmonizacja przepisów prawa podatkowego z innymi przepisami szeroko rozumianego prawa gospodarczego.

Na kształt systemu podatkowego i podstawowych konstrukcji podatkowych wpływa wiele różnych czynników, wśród których za najważniejsze należy uznać: sytuację gospodarczą na świecie i znaczenie państwa w gospodarce światowej, warunki wewnętrzne i ustrój społeczno-gospodarczy państwa oraz cele ogólnej polityki ekonomicznej i finansowej państwa, oddziałującej na możliwości gospodarowania finansami gospodarstw domowych.

Polityka podatkowa i system podatkowy państwa poprzez konstrukcje podatkowe wyznacza poziom dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych. Każda zmiana polityki podatkowej państwa ma istotne znaczenie i wpływa na strukturę podziału dochodów gospodarstwa domowego, szczególnie w gospodarstwach domowych o relatywnie najniższych dochodach. Stąd też podatki pełnią funkcję stymulacyjną w procesie zarządzania budżetem gospodarstw domowych.

Efektywne gospodarowanie budżetem domowym gospodarstwa domowego to dokonywanie wyboru pomiędzy konsumpcją a oszczędzaniem, ale także wykorzystywanie wszelkich możliwości zmierzających do maksymalizowania wysokości dochodów rozporządzalnych. Dotyczy to przede wszystkim tych gospodarstw domowych, w których podstawowym źródłem dochodów jest własna działalność gospodarcza, bowiem gospodarstwa te mają możliwość wyboru formy opodatkowania. Niestety w polskim systemie podatkowym funkcjonuje duża liczba przepisów prawnych regulujących poszczególne podatki, a przepisy te są zawite i niezrozumiałe dla przeciętnego podatnika. Dodatkowo częstotliwość wprowadzania zmian w przepisach podatkowych nie sprzyja efektywnemu zarządzaniu budżetem domowym. Niezwykle istotna jest tutaj przynajmniej podstawowa wiedza z zakresu prawa podatkowego.

⁹ Waśkiewicz R., *Podstawy koncepcji racjonalnego systemu podatkowego*, [w:] *Sektor finansów w rozwoju gospodarczym kraju – dylematy, kierunki zmian*, cz. 2, (red. nauk.) T. Kamiński i O. Charucka, Akademia Finansów i Biznesu VISTULA, Warszawa 2013, s. 85.

Gospodarstwa domowe, jako jednostki konsumpcyjne, obciążone są przede wszystkim podatkami pośrednimi, czyli podatkiem od towarów i usług oraz podatkiem akcyzowym, o których będzie mowa w dalszej części niniejszego opracowania. Z podatków bezpośrednich największy wpływ na poziom dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych ma, charakteryzujący się co prawda „ułomną” powszechnością, podatek dochodowy od osób fizycznych. Pozostałe podatki bezpośrednie – podatek od spadków i darowizn, podatek od czynności cywilnoprawnych, podatek od nieruchomości, podatek od środków transportowych – obciążają gospodarstwa domowe w sposób fakultatywny, natomiast podatkiem rolnym i podatkiem leśnym objęta jest stosunkowo nieliczna grupa gospodarstw domowych prowadzących gospodarstwa rolne lub leśne.

10.2. Opodatkowanie dochodów gospodarstw domowych

Problematyka opodatkowania dochodów gospodarstw domowych jest uregulowana w ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych¹⁰, która od czasu jej wprowadzenia była wielokrotnie nowelizowana. Wprowadzenie podatku dochodowego od osób fizycznych stanowiło jeden z podstawowych filarów przebudowy polskiego systemu podatkowego w okresie transformacji ustrojowej. W założeniach, zgodnie z intencją ustawodawcy, podatek dochodowy od osób fizycznych miał być powszechnym podatkiem bezpośrednim o charakterze osobistym. Cecha powszechności tego podatku nie jest jednak w pełni zachowana, ponieważ z opodatkowania wyłączone są dochody rolników, z wyjątkiem dochodów uzyskiwanych z działów specjalnych produkcji rolnej. Zaciera się także osobisty charakter podatku z uwagi na fakt, że małżonkowie, w określonych przepisami okolicznościach, mogą łączyć swoje dochody w celu wspólnego ich opodatkowania, rodzice doliczają do swoich dochodów dochody uzyskane przez niepełnoletnie dzieci, a osoby samotnie wychowujące dzieci rozliczają podatek na preferencyjnych warunkach.

Podatnikami podatku dochodowego są osoby fizyczne, przy czym ani ordynacja podatkowa, ani inne przepisy prawa podatkowego nie definiują pojęcia **osoba fizyczna**. W tym zakresie należy kierować się postanowieniami kodeksu cywilnego¹¹, w którym ustawodawca stwierdza, że każdy człowiek od chwili urodzenia ma zdolność prawną¹². Podmiotowość w podatku dochodowym od osób fizycznych

¹⁰ Ustawa z dnia 26 lipca 1991 roku o podatku dochodowym od osób fizycznych, Dz.U. z 2012 r., poz. 361 ze zm., zwana dalej u.p.d.o.f.

¹¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2014 r., poz. 121 ze zm., zwana dalej k.c.

¹² Art. 8 k.c.

oparta jest na zasadzie rezydencji, czyli zależy od miejsca zamieszkania osoby fizycznej i jest związana z nieograniczonym obowiązkiem podatkowym. Osoba mieszkająca na terytorium RP płaci podatek od całości swych dochodów krajowych i zagranicznych, bez względu na miejsce położenia źródeł przychodów.

Zgodnie z ustawą opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych podlegają wszelkiego rodzaju dochody, z wyjątkiem dochodów objętych zwolnieniem przedmiotowym oraz dochodów, od których zaniechano poboru podatku na podstawie ordynacji podatkowej. Dochód jest rozumiany jako nadwyżka sumy przychodów nad kosztami ich uzyskania w danym roku podatkowym. Przychodami są otrzymane lub postawione do dyspozycji podatnika w roku kalendarzowym pieniądze i wartości pieniężne oraz wartość świadczeń otrzymanych w naturze i innych nieodpłatnych świadczeń.

Źródła przychodów można podzielić na dwie kategorie – związane z pracą i związane z majątkiem. Źródłami podlegających opodatkowaniu dochodów gospodarstw domowych mogą być:

- 1) stosunek służbowy, stosunek pracy, w tym spółdzielczy stosunek pracy, członkostwo w rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub innej spółdzielni zajmującej się produkcją rolną, praca nakładcza, emerytura lub renta;
- 2) działalność wykonywana osobiście;
- 3) pozarolnicza działalność gospodarcza;
- 4) działy specjalne produkcji rolnej;
- 5) najem, podnajem, dzierżawa, poddzierżawa oraz inne umowy o podobnym charakterze, w tym również dzierżawa, poddzierżawa działów specjalnych produkcji rolnej oraz gospodarstwa rolnego lub jego składników na cele nierolnicze albo na prowadzenie działów specjalnych produkcji rolnej, z wyjątkiem składników majątku związanych z działalnością gospodarczą;
- 6) kapitały pieniężne i prawa majątkowe, w tym odpłatne zbycie praw majątkowych innych niż wymienione w pkt 7 lit. a–c;
- 7) odpłatne zbycie:
 - nieruchomości lub ich części oraz udziału w nieruchomości,
 - spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu mieszkalnego lub użytkowego oraz prawa do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej,
 - prawa wieczystego użytkowania gruntów,
 - innych rzeczy

– jeżeli odpłatne zbycie nie następuje w wykonaniu działalności gospodarczej i zostało dokonane w przypadku odpłatnego zbycia nieruchomości i praw majątkowych określonych w lit. a–c – przed upływem pięciu lat, licząc od końca roku kalendarzowego, w którym nastąpiło nabycie lub wybudowanie, a innych rzeczy – przed upływem pół roku, licząc od końca miesiąca, w którym nastąpiło nabycie; w przypadku zamiany okresy te odnoszą się do każdej z osób dokonującej zamiany;

- 8) działalność prowadzona przez zagraniczną spółkę kontrolowaną;
- 9) inne źródła¹³.

Wymienione źródła dochodów nie stanowią zamkniętego katalogu poprzez wyszczególnienie innych źródeł, co pozostawia dość duży margines swobody w zakresie interpretacji tego zapisu przez organy podatkowe i jednocześnie daje możliwość przeklasyfikowania dochodów objętych innymi źródłami na dochody z działalności gospodarczej¹⁴.

Obecnie obowiązujący w Polsce podatek dochodowy od osób fizycznych ma charakter globalnego podatku dochodowego, który obejmuje cały dochód osoby fizycznej, bez względu na źródło pozyskania tego dochodu. W podatku globalnym nie ma podziału podstawy opodatkowania na dochody z poszczególnych źródeł, a jest nią suma uzyskanych dochodów nazywana kumulacją podatkową. Podstawą opodatkowania jest w tym systemie tzw. czysty dochód, jednak w niektórych przypadkach sposób ustalania dochodów z poszczególnych źródeł przychodów może być zróżnicowany.

Ze względu na objęcie dochodów gospodarstw domowych kumulacją podatkową, zróżnicowanie ustalania dochodów oraz specyfikę opodatkowania i wyłączenia z kumulacji podatkowej odrębnego omówienia wymaga opodatkowanie dochodów uzyskiwanych z działalności gospodarczej i opodatkowanie dochodów uzyskiwanych z pozostałych źródeł.

Opodatkowanie dochodów z działalności gospodarczej. Opodatkowanie dochodów uzyskiwanych z prowadzonej działalności gospodarczej jest najmniej stabilnym elementem polskiego systemu podatkowego. Wpływa na to m.in. brak spójności zapisów poszczególnych ustaw podatkowych i wydanych na ich podstawie rozporządzeń wykonawczych, niejednoznaczność stosowanych w przepisach pojęć i definicji oraz częste zmiany w przepisach podatkowych, wprowadzane niekiedy w trakcie trwania roku podatkowego. Stwarza to możliwość różnej, a w wielu przypadkach odmiennej interpretacji tych samych przepisów.

Trudno jest jednoznacznie wskazać liczbę gospodarstw domowych utrzymujących się z dochodów z działalności gospodarczej. Ministerstwo Finansów w rocznych informacjach podaje jedynie ilość złożonych zeznań podatkowych, w których wykazywane są dochody uzyskane z prowadzonej działalności gospodarczej. Za rok 2013 złożonych zostało 2 833 499 zeznań PIT – 36, 446 485 zeznań PIT – 36L oraz 546 683 zeznań PIT – 28, co łącznie daje liczbę 3 826 667 zeznań, w których wskazano działalność gospodarczą jako źródło dochodów podatnika. Tylko w 340 864

¹³ Art. 10 ust. 1 u.p.d.o.f.

¹⁴ Szerzej zob. Liss P., *Jeden przychód – wiele źródeł i zasad opodatkowania. Intencje ustawodawcy a wykładnia organów podatkowych*, [w:] *18 lat obowiązywania ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych – czas na gruntowną przebudowę systemu*, Materiały konferencyjne, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Oddział Okręgowy w Warszawie, Warszawa 2010, s. 5–26

zeznaniami, tj. 8,91% ogólnej ilości zeznań, działalność gospodarczą wskazano jako jedyne źródło dochodów¹⁵. Dochodów wykazanych w PIT-36L oraz w PIT-28 nie łączy się z innymi dochodami uzyskanymi przez tego samego podatnika, natomiast zeznania PIT-36 obejmują dochody uzyskiwane z różnych źródeł, w tym z działalności gospodarczej.

W celu określenia rodzajów aktywności, które powodują osiągnięcie dochodów podlegających opodatkowaniu należy zdefiniować pojęcie **działalność gospodarcza**. W Polsce w przepisach szeroko rozumianego prawa gospodarczego funkcjonują cztery różne definicje tego pojęcia¹⁶. Z punktu widzenia opodatkowania dochodów najistotniejsza jest definicja działalności gospodarczej zawarta w ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych, w której czytamy, że: działalność gospodarcza albo pozarolnicza działalność gospodarcza oznacza działalność zarobkową:

- a) wytwórczą, budowlaną, handlową, usługową,
- b) polegającą na poszukiwaniu, rozpoznawaniu i wydobywaniu kopalin ze złóż,
- c) polegającą na wykorzystywaniu rzeczy oraz wartości niematerialnych i prawnych

– prowadzoną we własnym imieniu bez względu na jej rezultat, w sposób zorganizowany i ciągły, z której uzyskane przychody nie są zaliczane do innych przychodów ze źródeł wymienionych w art. 10 ust. 1 pkt 1, 2 i 4–9 ustawy.

Szczególłą uwagę należy zwrócić na fakt, że funkcjonowanie czterech definicji działalności gospodarczej, o różnym zakresie przedmiotowym, w znacznym stopniu utrudnia właściwe i jednoznaczne zaklasyfikowanie uzyskiwanych dochodów do konkretnego źródła dochodów.

Działalność gospodarczą prowadzą przedsiębiorcy. Działalność ta powinna być prowadzona w sposób zorganizowany i ciągły (określona przepisami prawa jednostka organizacyjna), a także na zasadach uczciwej konkurencji i poszanowania dobrych obyczajów oraz słusznym interesów konsumentów¹⁷.

¹⁵ Dane liczbowe zaczerpnięto z Informacji dotyczącej ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych za 2013 rok oraz Informacji dotyczącej rozliczenia podatku dochodowego od osób fizycznych za 2013 rok, opublikowanych przez Ministerstwo Finansów, www.finanse.mf.gov.pl/pit/statystyki, dostęp: 15.08.2015.

¹⁶ Działalność gospodarcza zdefiniowana jest: w art. 2 ustawy z dnia 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej, Dz.U. z 2013 r., poz. 672 ze zm., zwanej dalej u.s.d.g., w art. 15, ust. 2 ustawy z dnia 11 marca 2004 roku o podatku od towarów i usług, Dz.U. z 2011 r. Nr 177, poz. 1054 ze zm., zwanej dalej u.p.t.u., w art. 3, pkt 9 u.o.p. oraz w art. 5a, pkt 6 u.p.d.o.f.

¹⁷ Waśkiewicz R., *Opodatkowanie dochodów z działalności gospodarczej w Polsce*, [w:] *Determinanty rozwoju gospodarczego. Aspekty mikro- i makroekonomiczne*, T. 2 Zarządzanie rozwojem organizacji, Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie nr 2(13), 2009, Tarnów 2009, s. 241.

W przypadku prowadzenia przez gospodarstwo domowe działalności gospodarczej – w rozumieniu przytoczonej definicji – dochody uzyskiwane z tej działalności zgodnie z aktualnym stanem prawnym podlegają opodatkowaniu:

- 1) na zasadach określonych w ustawie o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne:¹⁸
 - podatkiem dochodowym w formie karty podatkowej,
 - zryczałtowanym podatkiem dochodowym od przychodów ewidencjonowanych;
- 2) na zasadach określonych w ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych:
 - przy zastosowaniu progresywnej skali podatkowej, tzw. zasady ogólne,
 - przy zastosowaniu jednolitej 19-procentowej stawki, tzw. podatek liniowy¹⁹.

Najprostszą formą opodatkowania dochodów uzyskiwanych z działalności gospodarczej jest **karta podatkowa**, która stanowi szczególną postać zryczałtowanego podatku dochodowego od osób fizycznych. Opodatkowanie dochodów w tej formie następuje na wniosek podatnika (deklaracja PIT-16) złożony do właściwego urzędu skarbowego w terminie do 20 stycznia roku podatkowego, a jeśli podatnik rozpoczyna działalność w trakcie roku podatkowego – przed rozpoczęciem tej działalności.

Katalog rodzajów działalności, które mogą być opodatkowane w formie karty podatkowej jest bardzo obszerny – w tabelach stanowiących załączniki do ustawy wymienia się ponad 130 pozycji usług. Opodatkowanie w formie karty podatkowej może być zastosowane w odniesieniu do podatników, którzy spełniają następujące warunki:

- we wniosku zgłoszą prowadzenie działalności wymienionej w tabelach stanowiących załączniki do ustawy,
- przy prowadzeniu działalności nie korzystają z usług osób niezatrudnionych przez siebie na podstawie umowy o pracę oraz z usług innych przedsiębiorstw i zakładów, chyba że chodzi o usługi specjalistyczne,
- nie prowadzą innej pozarolniczej działalności gospodarczej,
- małżonek podatnika nie prowadzi działalności w tym samym zakresie,
- nie wytwarzają wyrobów opodatkowanych, na podstawie odrębnych przepisów, podatkiem akcyzowym²⁰.

¹⁸ Ustawa z dnia 20 listopada 1998 roku o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne, Dz.U. z 1998 r. Nr 144, poz. 930 ze zm., zwana dalej u.z.p.d.

¹⁹ Waśkiewicz R., *Opodatkowanie dochodów z działalności...*, op. cit., s. 247.

²⁰ M. Poszwa (red.), *Rozliczenia podatkowe przedsiębiorcy*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005, s. 142–143.

Płatność podatku dochodowego w formie karty podatkowej następuje w okresach miesięcznych, według stawek kwotowych określonych w załącznikach do ustawy. Stawki karty podatkowej podlegają corocznej waloryzacji (podwyższeniu) w stopniu odpowiadającym wskaźnikowi wzrostu cen dóbr konsumpcyjnych (stopie inflacji) w okresie pierwszych trzech kwartałów roku poprzedzającego rok podatkowy w stosunku do tego samego okresu roku bezpośrednio wcześniejszego. W przypadku wystąpienia deflacji nie przewiduje się obniżenia stawek karty podatkowej.

Stawki kwotowe karty podatkowej uzależnione są m.in. od: rodzaju i zakresu prowadzonej działalności, liczby zatrudnionych pracowników, liczby mieszkańców miejscowości, w której prowadzona jest działalność gospodarcza²¹.

Wysokość podatku dochodowego w formie karty podatkowej określa corocznie w drodze decyzji naczelnik urzędu skarbowego. Podatnik ma prawo obniżenia tak wymierzonego podatku o kwotę opłaconej w roku podatkowym składki na powszechne ubezpieczenie zdrowotne. Ponadto, stawka podatku na wniosek podatnika może być obniżona przez naczelnika urzędu skarbowego m. in. podatnikom, którzy ukończyli 60 lat lub są osobami niepełnosprawnymi czy też podatnikom zatrudniającym osoby niepełnosprawne²².

Stawki podatku opłacanego w tej formie mogą być także podwyższone w przypadku uznania przez urząd skarbowy, że rozmiary prowadzonej działalności są niewspółmierne do obowiązującej stawki lub z powodu zatrudnienia większej liczby osób, niż to wynika z oznaczenia stawki podatkowej²³. Występuje tu zjawisko uznaniowości w nakładaniu podatków, co jest jedną z wad polskiego systemu podatkowego.

Niewątpliwą zaletą opodatkowania dochodów z działalności gospodarczej w formie karty podatkowej jest brak obowiązku prowadzenia jakiegokolwiek ewidencji dochodów (ksiąg rachunkowych lub podatkowych), składania zeznań podatkowych, deklaracji o wysokości uzyskanych dochodów itp. Podatnik ma obowiązek prowadzenia kart wynagrodzeń zatrudnionych pracowników i wykonywania funkcji płatnika w zakresie podatku dochodowego od osób fizycznych w stosunku do zatrudnionych pracowników. Ponadto podatnik ma obowiązek wystawiać na żądanie klienta rachunki i faktury.

Wadą opodatkowania w tej formie jest to, że podatek jest opłacany obligatoryjnie, nawet w przypadku, gdy podatnik nie osiąga żadnych dochodów, chyba że podatnik pisemnie poinformuje urząd skarbowy o przerwie w wykonywaniu lub

²¹ Waśkiewicz R., *Opodatkowanie dochodów z działalności...*, op. cit., s. 249.

²² Szczegółowe rozwiązania w zakresie obniżania stawek karty podatkowej zawiera art. 27 u.z.p.d.

²³ Ickiewicz J., *Obciążenia fiskalne przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa 2009, s. 201.

czasowym zawieszeniu działalności gospodarczej. Dochody opodatkowane w formie karty podatkowej nie są łączone z uzyskanymi przez podatnika dochodami z innych źródeł.

Wpływy z opodatkowania w formie karty podatkowej w całości zasilają budżety jednostek samorządu terytorialnego (gmin i miast na prawach powiatu). W 2014 roku w skali kraju wpływy te wyniosły 78,9 mln zł, co stanowiło zaledwie 0,04% dochodów własnych ogółem jednostek samorządu terytorialnego²⁴.

Uproszczoną formę opłacania podatku dochodowego stanowi również **ryczałt od przychodów ewidencjonowanych**. Opodatkowaniu ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych podlegają przychody osób fizycznych z pozarolniczej działalności gospodarczej, również w przypadku, gdy działalność ta prowadzona jest w formie spółki cywilnej lub spółki jawnej osób fizycznych. Prawo do opodatkowania w tej formie mają podatnicy, którzy w roku poprzedzającym rok podatkowy uzyskali przychody z tej działalności w wysokości nieprzekraczającej 150 000 euro lub rozpoczną wykonywanie działalności w roku podatkowym i nie korzystają z opodatkowania w formie karty podatkowej²⁵.

Przychodów uzyskiwanych z działalności wykonywanej samodzielnie nie łączy się z przychodami uzyskiwanymi z tytułu udziału w spółce. Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych mogą opłacać również podatnicy, którzy w roku poprzedzającym rok podatkowy prowadzili działalność samodzielnie lub w formie spółki, z której przychody były opodatkowane wyłącznie w formie karty podatkowej lub za część roku były opodatkowane w formie karty podatkowej i za część roku na ogólnych zasadach, a łączne przychody w roku poprzedzającym rok podatkowy nie przekroczyły kwoty 150 000 euro. W takim przypadku przychody opodatkowane w formie karty podatkowej oblicza się wyłącznie na podstawie wystawionych faktur lub rachunków.

Stawki ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych są uzależnione od rodzaju prowadzonej działalności i wynoszą:

- 20% przychodów osiąganych w zakresie wolnych zawodów, a także przychodów z tytułu umowy najmu, podnajmu, dzierżawy, poddzierżawy lub innych umów o podobnym charakterze od nadwyżki ponad kwotę stanowiącą równowartość 4000 euro,
- 17% przychodów ze świadczenia niektórych usług niematerialnych m.in. parkingowych, wynajmu samochodów osobowych, pośrednictwa w sprzedaży pojazdów mechanicznych,

²⁴ Informacja o wykonaniu budżetów jednostek samorządu terytorialnego w 2014 roku, www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/finanse-publiczne/budzet-panstwa/wykonanie-budzetu-panstwa, dostęp: 16.08.2015.

²⁵ Art. 6 ust. 4 u.z.p.d.

- 8,5% od przychodów m.in. z działalności usługowej, w tym od przychodów z działalności gastronomicznej w zakresie sprzedaży napojów o zawartości alkoholu powyżej 1,5%; od przychodów z tytułu umowy najmu, podnajmu, dzierżawy, poddzierżawy lub innych umów o podobnym charakterze do kwoty stanowiącej równowartość 4000 euro,
- 5,5% od przychodów m.in. z działalności wytwórczej i budowlanej,
- 3,0% od przychodów m.in. z działalności usługowej w zakresie handlu oraz z działalności gastronomicznej, z wyjątkiem przychodów ze sprzedaży napojów o zawartości alkoholu powyżej 1,5%.

Podstawę opodatkowania stanowi osiągnięty w roku podatkowym przychód, a więc nie uwzględnia się kosztów uzyskania przychodów i nie ewidencjonuje się zdarzeń gospodarczych odzwierciedlających wysokość poniesionych kosztów. Podatnicy i spółki, których wspólnicy są opodatkowani w formie ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych, są zobowiązani do prowadzenia **ewidencji przychodów** według określonego wzoru, stanowiącego załącznik do rozporządzenia ministra finansów²⁶, a także ewidencji uzupełniających. Przepisy prawa określają jedynie wzór ewidencji przychodów, która jest ewidencją podstawową, natomiast w odniesieniu do ewidencji uzupełniających określony jest tylko minimalny zakres informacji, które powinny zawierać te ewidencje.

Na dzień zaprowadzenia ewidencji oraz na koniec każdego roku podatkowego, a także w razie zmiany wspólnika lub zmiany spółki oraz w przypadku likwidacji działalności podatnicy korzystający z opodatkowania w formie ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych zobowiązani są do sporządzenia spisu z natury towarów handlowych, materiałów (surowców) podstawowych i pomocniczych, półwyrobów, wyrobów gotowych, braków i odpadów.

Opodatkowanie w formie ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych na mocy ustawy nie dotyczy podatników:

- 1) opłacających podatek dochodowy w formie karty podatkowej,
- 2) korzystających, na podstawie odrębnych przepisów, z okresowego zwolnienia od podatku dochodowego,
- 3) osiągających w całości lub w części przychody z tytułu:
 - prowadzenia aptek,
 - działalności w zakresie kupna i sprzedaży wartości dewizowych,
 - działalności w zakresie udzielania pożyczek pod zastaw (prowadzenia lombardów),
 - prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej w zakresie wolnych zawodów – innych niż lekarze, lekarze stomatolodzy, lekarze weterynarii,

²⁶ Rozporządzenie ministra finansów z dnia 17 grudnia 2002 roku w sprawie prowadzenia ewidencji przychodów i wykazu środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych, Dz.U. z 2014 r., poz. 701.

technicy dentyści, felczerzy, położne, pielęgniarki, tłumacze oraz nauczyciele,

- świadczenia usług wymienionych w załączniku nr 2 do ustawy,
- działalności w zakresie handlu częściami i akcesoriami do pojazdów mechanicznych,

4) wytwarzających wyroby objęte podatkiem akcyzowym, z wyjątkiem wytwarzania energii elektrycznej z odnawialnych źródeł energii,

5) podejmujących wykonywanie działalności w roku podatkowym po zmianach dotyczących osób ją prowadzących²⁷.

Roczne rozliczenie podatku w formie ryczału ewidencjonowanego następuje w zeznaniu rocznym PIT-28, które należy złożyć we właściwym urzędzie skarbowym do dnia 31 stycznia następnego roku podatkowego. Podatnik traci prawo do opodatkowania przychodów w formie ryczału od przychodów ewidencjonowanych od miesiąca następującego po miesiącu, w którym osiągnięte przez niego przychody z pozarolniczej działalności gospodarczej przekroczyły równowartość w złotych polskich 150 000 euro, a w przypadku prowadzenia działalności w formie spółki – suma przychodów wszystkich wspólników spółki przekroczyła równowartość w złotych polskich 150 000 euro.

W przypadku utraty prawa do opodatkowania w formie ryczału od przychodów ewidencjonowanych podatnicy są zobowiązani założyć i prowadzić właściwe księgi (np. podatkowa księga przychodów i rozchodów) oraz składać deklaracje i opłacać zaliczki na podatek dochodowy, czyli rozliczać się na zasadach ogólnych. Roczne rozliczenie podatku dokonywane jest w zeznaniu PIT-36, bowiem podatnik, który w trakcie roku podatkowego utracił prawo do opodatkowania w formie ryczału ewidencjonowanego, nie ma prawa korzystania z opodatkowania liniowego, nie może też korzystać ze wspólnego rozliczenia podatku z małżonkiem lub w sposób przewidziany dla osób samotnie wychowujących dzieci. Podatnik może natomiast skorzystać z ulgi na wychowanie dzieci²⁸. Dochody opodatkowane ryczałem ewidencjonowanym nie podlegają kumulacji podatkowej.

Podatnicy osiągający przychody z działalności gospodarczej, którzy nie korzystają z wyżej opisanych zryczałtowanych form opodatkowania i nie spełniają warunków określonych w przepisach ustawy o rachunkowości²⁹, obowiązujących do prowadzenia ksiąg rachunkowych, są zobowiązani do prowadzenia **podatkowej księgi przychodów i rozchodów**. Podatkowa księga przychodów i rozchodów powinna być prowadzona w sposób zapewniający jednoznaczne ustalenie przychodów,

²⁷ Art. 8 ust. 1 u.z.p.d.

²⁸ Waśkiewicz R., *Opodatkowanie dochodów z działalności...*, op. cit., s. 251.

²⁹ Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości, Dz.U. z 2013 r., poz. 330 ze zm., zwana dalej u.o.r.

kosztów, dochodu (straty), podstawy opodatkowania i wysokości należnego podatku dochodowego za dany rok podatkowy³⁰.

Omawiana księga jest podstawową ewidencją przychodów i rozchodów występujących w prowadzonej działalności gospodarczej. Oznacza to, że przedsiębiorca zapisuje w poszczególnych rubrykach księgi uzyskane przychody z działalności podstawowej i pozostałe przychody oraz koszty poniesione w celu uzyskania przychodu, które są związane z prowadzoną działalnością. Ewidencja ta jest podstawą określenia zobowiązań podatkowych z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych, a zatem służy przede wszystkim do prawidłowego rozliczania się z urzędem skarbowym w poszczególnych miesiącach roku podatkowego (miesięczne zaliczki na podatek dochodowy) i na koniec tego roku (podatek od uzyskanego dochodu).

Ustalony na podstawie podatkowej księgi przychodów i rozchodów dochód z działalności gospodarczej podlega kumulacji podatkowej, czyli jest łączony z uzyskanymi przez podatnika w roku podatkowym dochodami z innych źródeł, np. z wynagrodzeniem ze stosunku pracy. Tak ustalony łączny dochód podlega opodatkowaniu na zasadach ogólnych według progresywnej skali podatkowej, a rozliczenie podatku dokonywane jest w zeznaniu podatkowym PIT-36 w terminie do 30 kwietnia następnego roku podatkowego.

Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą mogą także skorzystać z **liniowego opodatkowania dochodów według jednolitej 19% stawki**.³¹ Wybór tej formy opodatkowania dochodów jest ograniczony, bowiem nie mogą z niej korzystać podatnicy, którzy w roku poprzedzającym rok podatkowy albo w roku podatkowym wykonywali, bądź wykonują w ramach stosunku pracy, bądź spółdzielczego stosunku pracy te same czynności, które wchodzą w zakres usług świadczonych na rzecz byłego lub obecnego pracodawcy w ramach działalności gospodarczej. W przypadku podatników prowadzących działalność gospodarczą w formie spółki nieposiadającej osobowości prawnej, tracą oni prawo do opodatkowania liniowego, jeżeli co najmniej jeden ze wspólników osiąga przychody w powyższy sposób³².

Podstawą opodatkowania jest dochód ustalony w identyczny sposób, jak przy opodatkowaniu na zasadach ogólnych, przy czym dochód ten nie podlega kumulacji podatkowej, a zatem podatnik jest zobowiązany złożyć w zakresie tych dochodów odrębne zeznanie podatkowe (PIT-36L). Dochód podlegający opodatkowaniu

³⁰ Wzór księgi oraz szczegółowe zasady jej prowadzenia zawiera załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 26 sierpnia 2003 roku w sprawie prowadzenia podatkowej księgi przychodów i rozchodów, Dz.U. z 2014 r., poz. 1037.

³¹ Warunki i zasady opodatkowania liniowego ujęte są w art. 9a i art. 30c u.p.d.o.f.

³² Waśkiewicz R., *Opodatkowanie dochodów z działalności...*, op. cit., s. 253.

liniowemu może być zmniejszony jedynie o zapłacone składki na ubezpieczenie społeczne oraz wpłaty na indywidualne konto zabezpieczenia emerytalnego.

Ta forma opodatkowania dochodów jest korzystna dla podatników osiągających bardzo wysokie przychody przy relatywnie niskich kosztach prowadzenia działalności gospodarczej. Niekorzystną dla podatnika konsekwencją opodatkowania liniowego jest brak możliwości wspólnego opodatkowania z małżonkiem, korzystania z preferencji dla osób samotnie wychowujących dzieci oraz rezygnacja ze zwolnień i ulg, przysługujących również w ramach praw nabytych.

Opodatkowanie dochodów ze źródeł innych niż działalność gospodarcza. W grupie przychodów ze źródeł innych niż działalność gospodarcza za najistotniejsze należy uznać związane z pracą podatnika przychody ze stosunku służbowego, stosunku pracy, w tym także spółdzielczego stosunku pracy oraz z członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub innej spółdzielni zajmującej się produkcją rolną, pracy nakładczej emerytur, rent i działalności wykonywanej osobiście. Do działalności wykonywanej osobiście zalicza się m. in. osobiste wykonywanie usług na podstawie umowy-zlecenia lub umowy o dzieło, wykonywanie czynności na podstawie kontraktu menedżerskiego, wynagrodzenia biegłych oraz inkasentów należności publicznoprawnych, a także wynagrodzenia otrzymywane przez członków organów osób prawnych. W dalszej części rozdziału wymienione źródła przychodów będą określane ogólnie jako przychody z pracy.

Do źródeł przychodów związanych z posiadanym przez podatnika majątkiem zalicza się przychody z nieruchomości lub ich części – najem, podnajem, dzierżawa, poddzierżawa oraz inne umowy o podobnym charakterze, w tym również dzierżawa, poddzierżawa działów specjalnych produkcji rolnej oraz gospodarstwa rolnego lub jego składników na cele nierolnicze albo prowadzenie działów specjalnych produkcji rolnej (o ile nie są opodatkowane ryczałtem ewidencjonowanym), kapitały pieniężne i prawa majątkowe, odpłatne zbycie nieruchomości lub ich części oraz udziału w nieruchomości, zbycie spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu mieszkalnego lub użytkowego oraz wynikającego z przydziału spółdzielni mieszkaniowej prawa do domu jednorodzinnego lub prawa do lokalu w małym domu mieszkalnym; prawa wieczystego użytkowania gruntów lub innych rzeczy – jeżeli zbycie nie następuje w wykonywaniu działalności gospodarczej i zostało dokonane w przypadku nieruchomości przed upływem 5 lat, a ruchomych składników majątku – przed upływem 6 miesięcy od ich nabycia. Za przychody z kapitałów pieniężnych uznaje się m.in. otrzymane odsetki od pożyczek, odsetki od wkładów oszczędnościowych i środków na rachunkach bankowych, dywidendy czy przychody z tytułu udziału w dochodach funduszy inwestycyjnych oraz przychody z odpłatnego przeniesienia tytułu własności udziałów w spółkach, akcji oraz innych papierów wartościowych. Za przychody z praw majątkowych uważane są

przede wszystkim przychody z praw autorskich i praw pokrewnych, praw do projektów wynalazczych, praw do topografii układów scalonych, znaków towarowych i wzorów zdobniczych, w tym także przychody z ich odpłatnego zbycia. Te źródła przychodów w dalszej części rozdziału będą nazywane przychodami z majątku.

Szczególną pozycję, budzącą liczne kontrowersje, stanowią przychody sklasyfikowane jako przychody z innych źródeł. Zalicza się tu m.in. kwoty wypłacanych przez zakład pracy lub organ rentowy zasiłków chorobowych, wyrównawczych, macierzyńskich, opiekuńczych oraz świadczeń rehabilitacyjnych, otrzymane alimenty z wyjątkiem alimentów na dzieci, stypendia, dotacje, nagrody oraz przychody nieznajdujące pokrycia w ujawnionych źródłach. Zakres przedmiotu opodatkowania powinien być precyzyjnie określony w ustawie podatkowej, a interpretacja jej przepisów nie może być rozszerzająca, natomiast takie podejście pozwala opodatkować wszelkiego rodzaju dochody, z wyjątkiem *explicite* wymienionych jako zwolnione z opodatkowania.

Przepisy ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych nie przewidują zwolnień podmiotowych³³. Wyjątek stanowią zwolnienia związane z tzw. immunitetem podatkowym przedstawicielstw dyplomatycznych i konsularnych wynikającym z postanowień międzynarodowego prawa publicznego. Bardzo szeroki katalog zwolnień przedmiotowych zawiera art. 21 ustawy. Jedno z tych zwolnień ma charakter podmiotowy – są to renty przyznane na podstawie odrębnych przepisów o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin. Pozostałe zwolnienia przedmiotowe obejmują przede wszystkim zwolnienia o charakterze socjalnym (np.: świadczenia rodzinne wypłacone na podstawie przepisów o świadczeniach rodzinnych, dodatki rodzinne i pielęgnacyjne, zaliczki alimentacyjne oraz zasiłki porodowe wypłacone na podstawie odrębnych przepisów, odprawy pośmiertne i zasiłki pogrzebowe) oraz zwolnienia o charakterze odszkodowawczym (np. określone w prawie pracy odprawy i odszkodowania z tytułu skrócenia okresu wypowiedzenia umowy o pracę, wypłacone przez zakłady ubezpieczeń odszkodowania z tytułu ubezpieczeń majątkowych i osobowych). Zwolnienia te obejmują także niektóre przychody związane z pracą, niektóre przychody rencistów i emerytów (np. dodatek pieniężny dla niektórych emerytów, rencistów i osób pobierających świadczenie przedemerytalne albo zasiłek przedemerytalny) czy zwolnienia niektórych dochodów osiąganych za granicą (np. dochody pochodzące od rządów państw obcych, organizacji międzynarodowych lub międzynarodowych instytucji finansowych ze środków bezzwrotnej pomocy).

Oprócz zwolnień przedmiotowych ustawodawca wyróżnił pewne dochody, których nie sumuje się (np. dochodu ze sprzedaży nieruchomości nie łączy się z dochodami z innych źródeł; dotyczy to także dochodów z nieujawnionych źródeł

³³ Wolański R., *System podatkowy w Polsce...*, op. cit., s. 77.

przychodów lub nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach albo dywidend). Wyłączenie niektórych dochodów (przychodów) z ogólnego dochodu danej osoby fizycznej nie oznacza, że nie podlegają one opodatkowaniu podatkiem dochodowym. Dochody ze źródeł przychodów wyłączonych z ogólnego dochodu są opodatkowane oddzielnie, najczęściej w formie zryczałtowanej.

Podstawą opodatkowania w podatku dochodowym od osób fizycznych jest zasadniczo suma dochodów z poszczególnych źródeł przychodów. Specjalną kategorią podstawy opodatkowania jest przychód z tzw. źródeł nieujawnionych, który ustala się, przyjmując za podstawę sumę poniesionych w roku podatkowym wydatków i wartość zgromadzonych w tym roku zasobów finansowych, nieznajdujących pokrycia w już opodatkowanych bądź wolnych od opodatkowania źródłach przychodów i posiadanych wcześniej zasobach majątkowych.

Kosztami uzyskania przychodów z danego źródła przychodów są wszelkie koszty ponoszone przez podatnika w celu osiągnięcia przychodów lub zachowania albo zabezpieczenia źródła przychodów³⁴, z wyjątkiem kosztów niestanowiących kosztów uzyskania przychodów³⁵. Podatnik ma możliwość odliczenia do celów podatkowych wszelkich wydatków, pod warunkiem, że wykaże ich bezpośredni związek z działalnością zarobkową, a ich poniesienie ma lub może mieć bezpośredni wpływ na wielkość osiągniętego przychodu.

W przypadku przychodów z pracy ustawodawca określił koszty uzyskania przychodu w sposób zryczałtowany. W odniesieniu do przychodów ze stosunku służbowego, stosunku pracy czy spółdzielczego stosunku pracy koszty uzyskania przychodu określone są kwotowo, natomiast w odniesieniu do umów-zlecenia, umów o dzieło, praw autorskich koszty te określone są procentowo. Jeżeli podatnik wykaże, że koszty uzyskania przychodów osiągniętych z umów-zlecenia lub umów o dzieło były wyższe niż wynikające z zastosowania stawki procentowej, koszty uzyskania przyjmuje się w wysokości kosztów faktycznie poniesionych. W niektórych przychodach w ogóle nie ustala się kosztów uzyskania przychodu, przychód jest traktowany jednocześnie jako dochód. Dotyczy to przychodów z emerytur i rent, przychodów z kapitałów pieniężnych itp.

Ustawodawca określił także katalog wydatków niestanowiących kosztów uzyskania przychodu, przy czym ten katalog ma zastosowanie w odniesieniu do osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą i prowadzących podatkowe księgi przychodów i rozchodów bądź księgi rachunkowe.

Państwo za pomocą odpowiedniej polityki finansowej może wykorzystywać konstrukcje podatkowe do realizacji celów innych niż fiskalne. Służą temu ulgi podatkowe, faworyzujące określone kierunki działalności lub sytuacje, w których

³⁴ Art. 22 ust. 1 u.p.d.o.f.

³⁵ Katalog kosztów nieuznawanych za koszt uzyskania przychodu zawiera art. 23 u.p.d.o.f.

znaleźli się określeni podatnicy. Konstrukcje prawne interwencji podatkowej polegać mogą na zastosowaniu preferencji okresowych lub bezterminowych dla określonych podatników lub dla określonej działalności. Przez ulgę podatkową należy rozumieć przewidziane w przepisach prawa podatkowego zwolnienia, odliczenia, obniżki albo zmniejszenia, których zastosowanie powoduje obniżenie podstawy opodatkowania lub wysokości podatku³⁶. Stosowane w podatku dochodowym od osób fizycznych ulgi podatkowe można podzielić na zmniejszające podstawę opodatkowania (odliczenia od dochodu) i zmniejszające obliczony podatek (odliczenia od podatku).

Od uzyskanego dochodu podatnik może odliczyć:

- składki na ubezpieczenia społeczne – zapłacone w roku podatkowym bezpośrednio na własne ubezpieczenia emerytalne, rentowe, chorobowe oraz wypadkowe podatnika oraz osób z nim współpracujących, a także potrącone w roku podatkowym przez płatnika ze środków podatnika składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe oraz na ubezpieczenie chorobowe;
- dokonane w roku podatkowym zwroty nienależnie pobranych świadczeń, które uprzednio zwiększyły dochód podlegający opodatkowaniu, w kwotach uwzględniających pobrany podatek dochodowy, jeżeli zwroty te nie zostały potrącone przez płatnika;
- wydatki na cele rehabilitacyjne oraz wydatki związane z ułatwieniem wykonywania czynności życiowych, poniesionych w roku podatkowym przez podatnika będącego osobą niepełnosprawną lub podatnika, na którego utrzymaniu są osoby niepełnosprawne;
- darowizny – jednak nie więcej niż 6% dochodu – przekazane na cele kultu religijnego, krwiodawstwa oraz działalność pożytku publicznego w sferze zadań publicznych.

Od ustalonej w powyższy sposób podstawy opodatkowania oblicza się kwotę podatku według progresywnej skali podatkowej przedstawionej w tabeli 10.1.

Tabela 10.1. Skala podatkowa w podatku dochodowym od osób fizycznych

Podstawa obliczenia podatku w złotych		Podatek wynosi
ponad	do	
–	85 528	18% minus kwota zmniejszająca podatek 556 zł 02 gr
85 528	–	14 839 zł 02 gr + 32% nadwyżki ponad 85 528 zł

Źródło: Art. 27 ust 1.u.p.d.o.f.

³⁶ Taka definicja ulgi podatkowej jest sformułowana w art. 3 pkt 6 u.o.p.

Od podatku obliczonego według powyższej skali, podatnik może odliczyć:

- kwotę zapłaconych w roku podatkowym składek na ubezpieczenie zdrowotne,
- tzw. ulgę prorodzinną³⁷.

Ponadto, w rocznym zeznaniu podatkowym PIT-37 podatnik ma możliwość wskazania organizacji pożytku publicznego, na rzecz której chciałby przekazać 1% kwoty podatku po dokonanych odliczeniach.

W Polsce w podatku dochodowym od osób fizycznych niektóre dochody osiągane przez podatnika nie realizują zasady powszechności przedmiotowej i nie są włączone do globalnego dochodu podatnika. Dochody te są opodatkowane oddzielnie stawkami proporcjonalnymi o różnej wysokości. Dotyczy to m.in. następujących przypadków:

- dochody ze sprzedaży lub zamiany nieruchomości i praw majątkowych – 19% uzyskanego dochodu,
- wygrane w konkursach, grach i zakładach wzajemnych oraz nagrody związane ze sprzedażą premii obciążone są stawką 10% wygranej lub nagrody,
- wynagrodzenia za udzielanie pomocy policji, organom kontroli skarbowej, straży granicznej, odpowiednim służbom wywiadu i kontrwywiadu opodatkowane są w wysokości 20% wynagrodzenia,
- od świadczeń otrzymanych przez emerytów lub rencistów, w związku z łączącym ich uprzednio z zakładem pracy stosunkiem służbowym, stosunkiem pracy, pracy nakładczej lub spółdzielczym stosunkiem pracy – w wysokości 10% należności,
- dochody kapitałowe (np. odsetki od lokat bankowych, dywidendy, zyski ze sprzedaży akcji) opodatkowane są w wysokości 19% dochodu,
- od dochodów z nieujawnionych źródeł przychodu podatek ustalony jest w wysokości 75% tego dochodu (tzw. stawka sankcyjna).

Ustawa ustanawia płatnikami podatku dochodowego od osób fizycznych przede wszystkim zakłady pracy (w tym także indywidualnych pracodawców), rolnicze spółdzielnie produkcyjne, organy rentowe, banki wypłacające renty zagraniczne, organy zatrudnienia od wypłacanych przez nie zasiłków, Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych, jednostki organizacyjne wypłacające stypendia, centra integracji społecznej. Płatnicy są obowiązani w ciągu całego roku do obliczania, potrącania podatnikom z wypłacanych sum należnych zaliczek na poczet podatku dochodowego oraz odprowadzania tych kwot na konto urzędu skarbowego właściwego ze względu na siedzibę płatnika. Płatnicy na koniec roku podatkowego w terminie do końca lutego następnego roku są zobowiązani sporządzić

³⁷ Wysokość przysługującej ulgi i zasady jej ustalania określone są w art. 27f u.p.d.o.f.

i przekazać podatnikowi oraz naczelnikowi urzędu skarbowego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania podatnika informację według ustalonego wzoru, o osiągniętych w roku podatkowym dochodach i pobranych zaliczkach na podatek dochodowy.

Niektóre grupy podatników są obowiązane do samodzielnego obliczania zaliczek na poczet podatku, składania deklaracji o dochodach i terminowej zapłaty owych zaliczek. Są to m.in.: osoby prowadzące działalność gospodarczą, w tym także w zakresie wolnych zawodów, osoby otrzymujące wynagrodzenie z tytułu najmu lub dzierżawy, osoby prowadzące działy specjalne produkcji rolnej, osoby otrzymujące wynagrodzenia z zagranicy, osoby otrzymujące renty i emerytury z zagranicy bez pośrednictwa płatników.

Podatnicy mają też obowiązek w terminie do 30 kwietnia następnego roku złożyć w urzędzie skarbowym właściwym ze względu na miejsce zamieszkania podatnika, zeznanie na odpowiednim druku o wysokości osiągniętego dochodu (straty) w roku podatkowym, a także są zobligowani do wpłacenia różnicy pomiędzy podatkiem należnym od dochodu wynikającego z zeznania, a sumą pobranych przez wszystkich płatników za dany rok zaliczek. W przypadku niezłożenia zeznania o wysokości osiągniętego dochodu, urząd skarbowy wydaje decyzję określającą wysokość zobowiązania w podatku dochodowym od osób fizycznych. W stosunku do podatnika nieskładającego zeznań podatkowych możliwe jest zastosowanie sankcji karnych wynikających z kodeksu karnego skarbowego.

Z Informacji dotyczącej rozliczenia podatku dochodowego od osób fizycznych za 2013 rok wynika, że przeciętny dochód po odliczeniu składek na ubezpieczenie społeczne podatników ogółem wyniósł 26 498 zł, a przeciętny należny podatek dochodowy od osób fizycznych wyniósł 2184 zł, co daje obciążenie dochodu podatkiem należnym na poziomie 8,24% (tzw. efektywna stawka podatkowa)³⁸.

Wpływy z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych częściowo zasilają budżet państwa, a częściowo budżety jednostek samorządu terytorialnego. Łączne wpływy z tytułu tego podatku wraz z wpływami z tytułu opodatkowania w formie ryczałtu ewidencjonowanego w 2014 roku wyniosły 78,1 mld zł. Budżety jednostek samorządu terytorialnego zostały zasilone kwotą 35,1 mld zł, tj. 45% wpływów ogółem³⁹.

³⁸ Informacja dotycząca rozliczenia podatku dochodowego od osób fizycznych za 2013 rok, opublikowana przez Ministerstwo Finansów, www.finance.mf.gov.pl/pit/statystyki – dostęp: 15.08.2015.

³⁹ Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2014 roku oraz Informacja o wykonaniu budżetów jednostek samorządu terytorialnego w 2014 roku, www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/finance-publiczne/budzet-panstwa/wykonanie-budzetu-panstwa, dostęp: 16.08.2015.

10.3. Podatki lokalne i inne podatki bezpośrednie

W Polsce do podatków lokalnych zalicza się podatek od nieruchomości oraz podatek od środków transportowych. Są to bezpośrednie podatki majątkowe, fakultatywnie obciążające gospodarstwa domowe, a wpływy z tytułu tych podatków zasilają budżety gmin. Regulacje prawne dotyczące tych podatków zawiera ustawa o podatkach i opłatach lokalnych⁴⁰. Do innych podatków bezpośrednich, również obciążających fakultatywnie gospodarstwa domowe, zalicza się: podatek rolny, podatek leśny, podatek od spadków i darowizn oraz podatek od czynności cywilnoprawnych, przy czym każdy z tych podatków uregulowany jest w odrębnej ustawie.

Przedmiotem opodatkowania w **podatku od nieruchomości** jest posiadanie nieruchomości. Opodatkowaniu tym podatkiem podlegają grunty, budynki lub ich części oraz budowle lub ich części związane z prowadzeniem pozarolniczej działalności gospodarczej⁴¹.

Z opodatkowania wyłączone są grunty sklasyfikowane w ewidencji gruntów i budynków jako użytki rolne, grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych lub lasy, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej⁴². Przewidziane w ustawie inne wyłączenia z opodatkowania oraz zwolnienia przedmiotowe i podmiotowe nie mają zastosowania w odniesieniu do osób fizycznych. Osoby fizyczne są płatnikami podatku od nieruchomości najczęściej wtedy, gdy są właścicielami albo posiadaczami samoistnymi nieruchomości lub obiektów budowlanych, lub też użytkownikami wieczystymi gruntów.

Podstawę opodatkowania podatkiem od nieruchomości stanowi:

- dla gruntów – powierzchnia gruntu wyrażona w metrach kwadratowych,
- dla budynków lub ich części – powierzchnia użytkowa budynku lub jego części wyrażona w metrach kwadratowych,
- dla budowli lub ich części związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej – wartość stanowiąca podstawę obliczania amortyzacji ustalona na dzień 1 stycznia roku podatkowego, a w przypadku budowli całkowicie zamortyzowanych – ich wartość z dnia 1 stycznia roku, w którym dokonano ostatniego odpisu amortyzacyjnego.

Wysokość stawek podatku od nieruchomości ustala w drodze uchwały rada gminy, przy czym stawki te nie mogą przekroczyć rocznie stawek maksymalnych określonych w ustawie. Maksymalna wysokość stawek jest corocznie aktualizowana w formie obwieszczenia ministra finansów w sprawie górnych granic stawek

⁴⁰ Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 roku o podatkach i opłatach lokalnych, Dz.U. z 2014 r., poz. 849 ze zm., zwana dalej u.p.o.l.

⁴¹ Art. 2 ust. 1 u.p.o.l.

⁴² Art. 2 ust. 2 u.p.o.l.

kwotowych w podatkach i opłatach lokalnych. Rada gminy może różnicować wysokość stawek podatkowych dla poszczególnych rodzajów przedmiotów opodatkowania, uwzględniając w szczególności lokalizację, rodzaj prowadzonej działalności, rodzaj zabudowy, przeznaczenie i sposób wykorzystywania gruntu. Wpływy z podatku od nieruchomości w całości zasilają budżety jednostek samorządu terytorialnego (gmin i miast na prawach powiatu). W 2014 roku w skali kraju wpływy te wyniosły 19,5 mld zł, co stanowiło 10% dochodów własnych ogółem jednostek samorządu terytorialnego⁴³.

Drugim z podatków lokalnych jest **podatek od środków transportowych**. Rodzaje środków transportowych objętych tym podatkiem określone są w ustawie⁴⁴. Obowiązek podatkowy w zakresie podatku od środków transportowych ciąży na osobach fizycznych i osobach prawnych będących właścicielami środków transportowych. Jako właścicieli traktuje się również jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, na które środek transportowy jest zarejestrowany oraz posiadaczy środków transportowych zarejestrowanych w Polsce jako powierzone przez zagraniczną osobę fizyczną lub prawną podmiotowi polskiemu⁴⁵.

W ustawie określone są maksymalne stawki kwotowe podatku od środków transportowych⁴⁶, natomiast załączniki 1–3 do ustawy zawierają stawki minimalne tego podatku. Wysokość faktycznych stawek podatku od środków transportowych na dany rok podatkowy, w granicach stawek określonych ustawowo, ustala rada gminy w drodze uchwały. Przy określaniu stawek rada gminy może różnicować ich wysokość dla poszczególnych rodzajów przedmiotów opodatkowania, uwzględniając w szczególności wpływ środka transportowego na środowisko naturalne, rok produkcji albo liczbę miejsc do siedzenia. Górne stawki podatku ulegają przeliczeniu na następny rok podatkowy zgodnie z procentowym wskaźnikiem kursu euro na pierwszy dzień roboczy października danego roku w stosunku do kursu euro w roku poprzedzającym dany rok podatkowy. Jeżeli wskaźnik jest niższy niż 5%, stawki nie ulegają zmianie w następnym roku podatkowym. Maksymalne i minimalne stawki podatku obowiązujące w następnym roku podatkowym ogłasza w drodze obwieszczenia minister finansów w terminie do 31 października danego roku.

Z podatku od środków transportowych zwolnione są m.in. pojazdy specjalne oraz pojazdy używane do celów specjalnych w rozumieniu przepisów o ruchu drogowym, a także pojazdy zabytkowe. Rada gminy może wprowadzić inne zwolnienia przedmiotowe. Podatek od środków transportowych stanowi dochód budżetu tej gminy, na terenie której znajduje się miejsce zamieszkania lub siedziba podatnika.

⁴³ *Informacja o wykonaniu budżetów...*, op. cit.,

⁴⁴ Art. 8 u.p.o.l.

⁴⁵ Maruchin W., *System podatkowy*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa 2010, s. 118.

⁴⁶ Art. 10 ust. 1 u.p.o.l.

Podatek jest płatny w dwóch ratach proporcjonalnie do czasu trwania obowiązku podatkowego, w terminie do 15 lutego i 15 września każdego roku.

Wpływy z tego podatku również w całości zasilają budżety jednostek samorządu terytorialnego (gmin i miast na prawach powiatu). W 2014 roku w skali kraju wpływy te wyniosły 974,3 mln zł, a więc 0,5% dochodów własnych ogółem jednostek samorządu terytorialnego⁴⁷.

Zasady opodatkowania **podatkiem rolnym** uregulowane są w ustawie o podatku rolnym⁴⁸. W Polsce podatek rolny ma charakter podatku dochodowo – majątkowego i stanowi wyraz uprzywilejowania w opodatkowaniu działalności rolniczej. Wpływy z podatku rolnego zasilają budżety gmin. Podmiotami podatku rolnego są właściciele, samoistni posiadacze lub użytkownicy wieczystości gruntów. Opodatkowaniu podlegają grunty sklasyfikowane w ewidencji gruntów i budynków jako użytki rolne lub grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych, z wyjątkiem gruntów zajętych na prowadzenie innej niż rolnicza działalności gospodarczej⁴⁹.

W ustawie o podatku rolnym zdefiniowane są pojęcia działalności rolniczej i gospodarstwa rolnego, co ma istotne znaczenie dla ustalenia podstawy opodatkowania i wymiaru podatku. Przepisy przewidują także zwolnienia przedmiotowe i podmiotowe. Szczegółowe zasady ustalania podstawy opodatkowania oraz wysokości podatku rolnego określone są w cytowanej ustawie⁵⁰.

Wysokość podatku rolnego na dany rok podatkowy w stosunku do osób fizycznych ustala w drodze decyzji właściwy ze względu na miejsce położenia gruntów wójt, burmistrz lub prezydent miasta. Podatek jest płatny w czterech równych ratach w terminach do: 15 marca, 15 maja, 15 września i 15 listopada roku podatkowego.

W 2014 roku budżety jednostek samorządu terytorialnego z tytułu podatku rolnego zostały zasilone kwotą 1,7 mln zł, co stanowiło 0,9% ich dochodów własnych ogółem⁵¹.

Podobny do podatku rolnego charakter ma **podatek leśny**, którego funkcjonowanie reguluje ustawa o podatku leśnym⁵². Z punktu widzenia budżetów jednostek samorządu terytorialnego podatek leśny ma charakter komplementarny względem podatku rolnego, ponieważ grunty leśne nie wchodzi w skład gospodarstwa rolnego.

⁴⁷ *Informacja o wykonaniu budżetów...*, op. cit.,

⁴⁸ Ustawa z dnia 15 listopada 1984 roku o podatku rolnym, Dz.U. z 2013 r., poz. 1381 ze zm., zwana dalej u.p.r.

⁴⁹ Wolański R., *System podatkowy w Polsce...*, op. cit., s. 197.

⁵⁰ Art. 4 i art. 6 u.p.r.

⁵¹ *Informacja o wykonaniu budżetów...*, op. cit.

⁵² Ustawa z dnia 30 października 2002 roku o podatku leśnym, Dz.U. z 2013 r., poz. 465 ze zm., zwana dalej u.p.l.

Podmiotami zobligowanymi do zapłaty podatku leśnego są właściciele, posiadacze samoistni oraz użytkownicy wieczystości lasów. Przedmiotem opodatkowania podatkiem leśnym są grunty leśne sklasyfikowane w ewidencji gruntów i budynków jako lasy, z wyjątkiem lasów zajętych na wykonywanie innej niż leśna działalność gospodarczej. W podatku leśnym istnieją zwolnienia przedmiotowe i podmiotowe, natomiast brak jest jakichkolwiek ulg podatkowych. Szczegółowe zasady ustalania podstawy opodatkowania oraz wysokości podatku leśnego określone są w ustawie⁵³.

Wysokość podatku leśnego na dany rok podatkowy w stosunku do osób fizycznych – podobnie jak w przypadku podatku rolnego – ustala w drodze decyzji właściwy ze względu na miejsce położenia lasu wójt, burmistrz lub prezydent miasta. Podatek jest płatny w czterech równych ratach w terminach do: 15 marca, 15 maja, 15 września i 15 listopada roku podatkowego⁵⁴.

Podatek leśny jako źródło dochodów własnych gmin ma raczej niewielkie znaczenie, bowiem z tytułu tego podatku do budżetów jednostek samorządu terytorialnego w 2014 roku wpłynęła kwota 209,3 mln zł, co stanowiło 0,1% ich dochodów własnych łącznie⁵⁵.

Kolejnym z podatków fakultatywnie obciążających gospodarstwa domowe jest **podatek od spadków i darowizn**⁵⁶, który jest bezpośrednim podatkiem majątkowym obciążającym uzyskany nieodpłatnie przyrost majątku. Wpływy z tego podatku w całości zasilają budżety gmin.

Podmiotem podatku od spadków i darowizn są osoby fizyczne będące obywatelami Rzeczypospolitej Polskiej lub posiadające miejsce stałego pobytu na jej terytorium. Opodatkowaniu omawianym podatkiem podlega nabycie przez osoby fizyczne własności rzeczy znajdujących się na terytorium RP lub praw majątkowych wykonywanych na jej terytorium, tytułem:

- 1) dziedziczenia, zapisu zwykłego, dalszego zapisu, zapisu windykacyjnego, polecenia testamentowego,
- 2) darowizny, polecenia darczyńcy,
- 3) zasiedzenia,
- 4) nieodpłatnego zniesienia współwłasności,
- 5) zachowku, jeżeli uprawniony nie uzyskał go w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny lub w drodze dziedziczenia albo w postaci zapisu,
- 6) nieodpłatnej renty, użytkowania oraz służebności.

⁵³ Art.3 i art 4 u.p.l.

⁵⁴ Art. 6 u.p.l.

⁵⁵ *Informacja o wykonaniu budżetów...*, op. cit.

⁵⁶ Podatek uregulowany jest przepisami ustawy z dnia 28 lipca 1983 roku o podatku od spadków i darowizn, Dz.U. z 2015 r., poz. 86 ze zm., zwanej dalej u.p.s.d.

Podatkowi podlega również nabycie praw do wkładu oszczędnościowego na podstawie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci oraz nabycie jednostek uczestnictwa na podstawie dyspozycji uczestnika funduszu inwestycyjnego otwartego albo specjalistycznego funduszu inwestycyjnego otwartego na wypadek jego śmierci⁵⁷.

Z opodatkowania wyłączone są m.in.:

- nabycie własności rzeczy ruchomych znajdujących się na terytorium RP lub praw majątkowych podlegających wykonaniu na terytorium RP, jeżeli w dniu nabycia ani nabywca, ani też spadkodawca lub darczyńca nie byli obywatelami polskimi i nie mieli miejsca stałego pobytu lub siedziby na terytorium RP,
- nabycie w drodze spadku lub darowizny praw autorskich i praw pokrewnych, praw do projektów wynalazczych, itd.,
- nabycie w drodze spadku środków z PPE, a także zgromadzonych na rachunku OFE oraz IKE⁵⁸.

Ustawa wprowadza liczne zwolnienia z podatku, m.in. związane z prowadzeniem działalności rolniczej oraz wynikające z osobistych więzi łączących nabywcę ze spadkodawcą lub darczyńcą⁵⁹. Istotnym zwolnieniem mającym charakter prorodzinny jest obowiązujące od 1 stycznia 2007 roku całkowite zwolnienie z opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn: małżonka, zstępnych, wstępnych, pasierbów, rodzeństwa oraz ojczyrna i macochy, pod warunkiem, że zgłoszą nabycie własności rzeczy lub praw majątkowych właściwemu naczelnikowi urzędu skarbowego w terminie 6 miesięcy od dnia powstania obowiązku podatkowego. Jeżeli przedmiotem nabycia w drodze darowizny są środki pieniężne, to dodatkowo fakt nabycia należy udokumentować dowodem przekazania na rachunek bankowy lub przekazem pocztowym⁶⁰.

Podstawę opodatkowania stanowi wartość nabytych rzeczy i praw majątkowych po potrąceniu długów i ciężarów (tzw. czysta wartość), ustalona według stanu rzeczy i praw majątkowych w dniu nabycia i cen rynkowych z dnia powstania obowiązku podatkowego⁶¹. W ustawie ustalone są 3 grupy podatkowe, a zaliczenie do każdej z nich odbywa się na podstawie osobistego stosunku między nabywcą i zbywającym. Dla każdej grupy podatkowej stosowane są trzy odrębne, progresywne skale podatkowe z uwzględnieniem kwot wolnych od opodatkowania.

⁵⁷ Art. 1 u.p.s.d.

⁵⁸ Art. 3 u.p.s.d.

⁵⁹ Zob. Nykiel W., *Polskie prawo podatkowe. Podręcznik akademicki*, Difin, Warszawa 2011, s. 302–303 oraz art. 4 u.p.s.d.

⁶⁰ Szczegółowe uregulowania tej kwestii zawiera art. 4a u.p.s.d.

⁶¹ Denek E., Sobiech J., Wierzbicki J., Wolniak J., *Finanse publiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 132.

Jeżeli nabycie własności rzeczy i praw majątkowych od tej samej osoby następuje więcej niż jeden raz, do wartości rzeczy i praw majątkowych ostatnio nabytych dolicza się wartość rzeczy i praw majątkowych nabytych od tej osoby lub po tej samej osobie w okresie 5 lat poprzedzających rok, w którym nastąpiło ostatnie nabycie (zasada kumulacji).

Konstrukcja grup podatkowych i skal podatkowych nie ma zastosowania w razie nabycia rzeczy lub prawa w drodze zasiedzenia, bowiem w tym przypadku ustawa wprowadza brak kwoty wolnej od podatku oraz jedną stawkę podatkową w wysokości 7% podstawy opodatkowania⁶². Nabycie własności rzeczy lub praw majątkowych w drodze darowizny lub polecenia darczyńcy podlega opodatkowaniu według stawki 20% podstawy opodatkowania w przypadku, gdy obowiązek podatkowy powstał wskutek powołania się podatnika na okoliczność darowizny przed organem podatkowym lub organem kontroli skarbowej w toku czynności sprawdzających, a należny podatek od tego nabycia nie został zapłacony.

Podatek od spadków i darowizn – podobnie jak podatek leśny – ma także niewielkie znaczenie jako źródło dochodów własnych gmin, bowiem w strukturze dochodów własnych stanowi on 0,1% tych dochodów. W 2014 roku była to kwota 261,6 mln zł⁶³.

Podatek od czynności cywilnoprawnych został wyodrębniony z opłaty skarbowej i wprowadzony do polskiego systemu podatkowego od 1 stycznia 2001 roku na podstawie ustawy o podatku od czynności cywilnoprawnych⁶⁴. Podatek ten jest zaliczany do grupy podatków majątkowych.

Podmiotami tego podatku są osoby fizyczne w przypadku, gdy są stroną jednej z następujących czynności cywilnoprawnych:

- umowy sprzedaży oraz zamiany rzeczy i praw majątkowych,
- umowy pożyczki pieniędzy lub rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku,
- umowy darowizny – w części dotyczącej przejęcia przez obdarowanego długów i ciężarów albo zobowiązań darczyńcy,
- umowy dożywocia,
- umowy o dział spadku oraz umowy o zniesienie współwłasności – w części dotyczącej spłat lub dopłat,
- ustanowienia hipoteki,
- ustanowienia odpłatnego użytkowania, w tym nieprawidłowego, oraz odpłatnej służebności,
- umowy depozytu nieprawidłowego,

⁶² Art. 15 ust. 2 u.p.s.d.

⁶³ *Informacja o wykonaniu budżetów...*, op. cit.,

⁶⁴ Ustawa z dnia 9 września 2000 roku o podatku od czynności cywilnoprawnych, Dz.U. z 2015 r., poz. 626, zwana dalej u.p.c.c.

- umowy spółki,
- zmiany wyżej wymienionych umów, jeżeli powodują one podwyższenie podstawy opodatkowania podatkiem od czynności cywilnoprawnych,
- orzeczenia sądów, w tym również polubownych, oraz ugody, jeżeli wywołują one takie same skutki prawne, jak wyżej wymienione czynności cywilnoprawne.

Wymienione czynności cywilnoprawne podlegają opodatkowaniu, jeżeli ich przedmiotem są rzeczy (lub prawa majątkowe) znajdujące się na terytorium RP, ewentualnie rzeczy znajdujące się za granicą lub prawa majątkowe wykonywane za granicą, w przypadku gdy nabywca ma miejsce zamieszkania lub siedzibę w Polsce i czynność cywilnoprawna została dokonana na jej terytorium.

Ustawodawca w przedmiotowej ustawie wymienia *expressis verbis* wyłączenia i zwolnienia przedmiotowe oraz zwolnienia podmiotowe z podatku. Ponadto opodatkowaniu nie podlegają czynności cywilnoprawne, jeżeli z tytułu tej czynności choćby jedna ze stron czynności była opodatkowana podatkiem od towarów i usług lub była z tego podatku zwolniona, a zatem są to sytuacje, które eliminują podwójne obłożenie tej samej transakcji dwoma podatkami – podatkiem od towarów i usług oraz podatkiem od czynności cywilnoprawnych.

Dla każdej z podlegających opodatkowaniu czynności cywilnoprawnych określono sposób ustalenia podstawy opodatkowania, a stawki podatku zostały różnicowane ze względu na rodzaj czynności cywilnoprawnej⁶⁵.

Zapłacony podatek podlega zwrotowi, jeżeli uchylone zostały skutki prawne oświadczenia woli, nie spełnił się warunek zawieszający, od którego uzależniono wykonanie czynności cywilnoprawnej, podwyższenie kapitału spółki nie zostało zarejestrowane lub nie dokonano wpisu hipoteki do księgi wieczystej. Należy jednak pamiętać, że podatek nie podlega zwrotowi po upływie 5 lat od końca roku, w którym został zapłacony.

W strukturze dochodów własnych jednostek samorządu terytorialnego wpływy z tytułu podatku od czynności cywilnoprawnych kształtują się na poziomie podobnym jak wpływy z tytułu podatku rolnego. W 2014 roku budżety samorządowe zostały zasilone wpływami z tego podatku w kwocie 1,8 mld zł.

10.4. Opodatkowanie pośrednie

Ważnym elementem systemu podatkowego państwa są podatki pośrednie, będące głównym i najbardziej wydajnym źródłem dochodów budżetowych państwa.

⁶⁵ Art. 6 i art. 7 ust. 1 u.p.c.c.

Do podatków pośrednich zalicza się podatek od towarów i usług⁶⁶, podatek akcyzowy⁶⁷ oraz podatek od gier⁶⁸. W dalszych rozważaniach pominięty zostanie podatek od gier, jako mało istotny z punktu widzenia gospodarstw domowych.

Podstawowym kryterium wyodrębnienia z ogółu podatków tworzących system podatkowy grupy podatków pośrednich jest przerzucalność podatku, co oznacza, że ekonomiczny ciężar podatku nie jest ponoszony przez podatnika, ale przez inne podmioty niż te, na które ustawodawca nałożył obowiązek podatkowy. W efekcie zastosowania przerzucalności podatku rzeczywistym podatnikiem jest ostateczny konsument opodatkowanego dobra lub usługi. Do innych kryteriów wyróżniających podatki pośrednie zalicza się:

- **technikę poboru podatku** – daniny, które ponoszone są przez podmioty niezobowiązane bezpośrednio do zapłacenia podatku,
- **sposób nałożenia podatku** – wymierzone na podstawie taryf podatkowych, odnoszących się do zdarzeń, które trudno przewidzieć,
- **zdolność podatkową podatnika** – podatki, które ujawniają zdolność podatkową podatnika pośrednio, poprzez odniesienie do obrotu lub przychodu. Podatkami pośrednimi w takim ujęciu będą podatki przychodowe i konsumpcyjne.

W literaturze przedmiotu bardzo często podnoszony jest problem znaczenia podatków pośrednich w gospodarce. Makroekonomiczne znaczenie podatków pośrednich można przedstawić w następujący sposób:

- stanowią automatyczny stabilizator koniunktury z uwagi na wrażliwość na zmianę poziomu dochodu narodowego, zatrudnienia i innych czynników ekonomicznych, co można określić jako samoistną reakcję na zmianę koniunktury,
- pełnią rolę stymulacyjną, ponieważ są wykorzystywane jako instrument oddziaływania na decyzje podmiotów gospodarujących,
- wpływają na decyzje dostawców i konsumentów, a tym samym wpływają na poziom konsumpcji – obniżenie podatków zwiększa popyt, natomiast wzrost podatków działa odwrotnie,
- mogą promować konsumpcję jednych towarów, a zniechęcać do konsumpcji innych – za ich pomocą można kształtować pożądaną strukturę konsumpcji w społeczeństwie,
- charakteryzują się bardzo dużą ściągalnością, co ma istotne znaczenie w przypadku słabej i źle działającej administracji podatkowej,

⁶⁶ Opodatkowanie tym podatkiem reguluje cytowana wcześniej u.p.t.u.

⁶⁷ Zasady opodatkowania unormowane są w ustawie z dnia 6 grudnia 2008 roku o podatku akcyzowym, Dz.U. z 2014 r., poz. 752 ze zm., zwanej dalej u.p.a.

⁶⁸ Regulacje prawne podatku od gier zawiera ustawa z dnia 19 listopada 2009 roku o grach hazardowych, Dz.U. z 2015 r., poz. 612, zwana dalej u.g.h.

- podwyższanie podatków, szczególnie podatku od towarów i usług, może zachęcać producentów do zwiększania efektywności kosztowej w celu zachowania tego samego poziomu zysku.

Są to jednocześnie zalety podatków pośrednich, natomiast do najistotniejszych wad tych podatków zaliczyć można:

- niesprawiedliwość wyrażającą się tym, że podatki te w największym stopniu dotyczą podstawowych dóbr i usług konsumpcyjnych i powodują rozkład ciężaru opodatkowania na zasadzie tzw. odwróconej progresji. Oznacza to, że podatki pośrednie w największym stopniu obciążają podmioty gospodarujące (głównie gospodarstwa domowe) najslabsze ekonomicznie⁶⁹, np. gospodarstwa domowe o dochodach na poziomie minimum socjalnego, utrzymujące się wyłącznie z zasiłków dla bezrobotnych lub z opieki społecznej, rodziny wielodzietne itp.;
- w pewnych warunkach mogą one krępować działalność i aktywność gospodarczą;
- pobór podatków pośrednich następuje w momencie osiągania przychodów, czyli wtedy, gdy nie są znane jeszcze koszty ich uzyskania, przez co osłabiają one przedsiębiorczość i zainteresowanie konkurencją rynkową.

Najważniejszym z podatków pośrednich w polskim systemie podatkowym jest podatek od towarów i usług, nazywany powszechnie podatkiem VAT (Value Added Tax, czyli podatek od wartości dodanej). Jest on podatkiem obrotowym, wielofazowym dotyczącym sprzedaży towarów i usług we wszystkich fazach obrotu, z których pierwsza wiąże się z producentem, a ostatnia z konsumentem⁷⁰. Rzeczywistymi podatnikami podatku od towarów i usług są finalni nabywcy towaru lub usługi, przede wszystkim gospodarstwa domowe nabywające dobra i usługi konsumpcyjne. Dla pozostałych uczestników obrotu towarami i usługami zapłata podatku jest wyłącznie obciążeniem etapowym⁷¹.

Opodatkowaniu podatkiem od towarów i usług podlegają:

- odpłatna dostawa towarów i odpłatne świadczenie usług na terytorium kraju,
- eksport towarów,
- import towarów na terytorium kraju,
- wewnątrzwspólnotowe nabycie towarów za wynagrodzeniem na terytorium kraju,
- wewnątrzwspólnotowa dostawa towarów⁷².

⁶⁹ Denek E., Sobiech J., Wierzbicki J., Wolniak J., *Finanse publiczne...*, op. cit., s. 110–111.

⁷⁰ Rosiński R., *Polski system podatkowy. Poszukiwanie optymalnych rozwiązań*, Difin, Warszawa 2010, s. 80.

⁷¹ Ibidem, s. 81.

⁷² Art. 5 ust. 1 u.p.t.u.

Zgodnie z ustawą podatnikami tego podatku są osoby prawne, jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne, wykonujące samodzielnie działalność gospodarczą, bez względu na cel lub rezultat takiej działalności⁷³. Przy czym dla potrzeb podatku od towarów i usług przyjmuje się pojęcie działalności gospodarczej w brzmieniu i znaczeniu określonym w przepisach tej ustawy. Zwolnienia podmiotowe w podatku od towarów i usług dotyczą podatników prowadzących działalność gospodarczą w niewielkich rozmiarach oraz podatników posiadających szczególny status (tzw. rolnik ryczałtowy).

Podstawowym rodzajem zwolnienia podmiotowego jest zwolnienie oparte na wielkości sprzedaży. Zwalnia się od podatku sprzedaż dokonywaną przez podatników, u których wartość sprzedaży nie przekroczyła łącznie w poprzednim roku podatkowym kwoty 150 000 zł. Do wartości sprzedaży nie wlicza się kwoty podatku⁷⁴, a także odpłatnej dostawy towarów i odpłatnego świadczenia usług zwolnionych przedmiotowo z podatku oraz przychodów ze sprzedaży składników majątkowych zaliczanych przez podatnika do środków trwałych lub wartości niematerialnych i prawnych podlegających amortyzacji⁷⁵. Przepisy ustawy przewidują także zwolnienia przedmiotowe⁷⁶.

Obowiązujące aktualnie stawki podatku od towarów i usług wynoszą:

- 23% – stawka podstawowa, mająca najszerszy zasięg. Stawką tą opodatkowane są wszystkie towary i usługi, z wyłączeniem eksportu towarów i usług oraz wewnątrzwspólnotowej dostawy towarów, pod warunkiem że w przepisach szczególnych ustawy lub w przepisach wykonawczych nie została zastrzeżona dla nich inna stawka. Szeroki zakres stosowania stawki podstawowej stanowi przejaw powszechności podatku od towarów i usług.
- 8% – stawka obniżona, którą opodatkowane są towary i usługi wymienione w załączniku 3 do ustawy. Obejmują one m.in. towary i usługi związane z gospodarką rolną i leśną, ochroną zdrowia, artykuły spożywcze, drukowane książki, gazety, magazyny i czasopisma, niektóre towary dla dzieci, towary przeznaczone na cele ochrony przeciwpożarowej, usługi transportowe, weterynaryjne, wspomagające edukację itp.⁷⁷.
- 5% – tzw. stawka przejściowa mająca zastosowanie do artykułów żywnościowych wymienionych w załączniku 10 do ustawy. Docelowo w odniesieniu do tych artykułów będzie stosowana stawka obniżona.

⁷³ Art.15 ust. 1 u.p.t.u.

⁷⁴ Art. 113 ust. 1 u.p.t.u.

⁷⁵ Rosiński R., *Polski system podatkowy...*, op. cit. s. 86.

⁷⁶ Zwolnienia przedmiotowe w podatku od towarów i usług obejmują 45 pozycji towarów i usług wymienionych w art. 43 u.p.t.u.

⁷⁷ Wolański R., *System podatkowy w Polsce...*, op. cit., s. 148.

- 0% – stawka ta ma zastosowanie w przypadku wewnątrzwspólnotowej dostawy towarów oraz w eksporcie towarów i usług, przy czym z punktu widzenia gospodarstwa domowego stosowanie tej stawki nie ma istotnego znaczenia, z wyjątkiem prowadzenia indywidualnej działalności gospodarczej.

Podatek od towarów i usług jest podatkiem cenotwórczym, czyli kwota podatku jest wliczona w cenę detaliczną towaru lub usługi, którą płaci finalny nabywca towaru lub usługi. W życiu codziennym ostateczny nabywca dóbr i usług konsumpcyjnych z reguły nie zastanawia się nad tym, jaką kwotę podatku od towarów i usług zapłacił za ich nabycie, czyli jaką część swojego dochodu rozporządzalnego przeznaczył na zasilenie budżetu państwa.

Drugim z podatków pośrednich, kształtującym cenę detaliczną danego produktu jest podatek akcyzowy, popularnie nazywany akcyzą. Akcyza jest jednofazowym podatkiem od obrotu brutto pobieranym u producenta lub importera produktów akcyzowych, ale ostatecznie przerzucanym na finalnego konsumenta. Jest to podatek selektywny, nakładany na ściśle określone przepisami ustawy rodzaje towarów. Akcyzę uznaje się za podatek uzupełniający w stosunku do podatku od towarów i usług. Akcyzą nie są opodatkowane żadne usługi.

Przedmiotem opodatkowania podatkiem akcyzowym jest produkcja i import wyrobów akcyzowych, ich wprowadzanie do składu podatkowego, nabycie wewnątrzwspólnotowe wyrobów akcyzowych i ich wyprowadzanie ze składu podatkowego. Wyrobami akcyzowymi są wymienione w załączniku nr 1 do ustawy: wyroby energetyczne, jak paliwa silnikowe, oleje opałowe i gaz, węgiel itd.; napoje alkoholowe; wyroby tytoniowe oraz energia elektryczna⁷⁸. Należą one do tzw. wyrobów zharmonizowanych w ramach Unii Europejskiej. W Polsce dodatkowo, jako wyroby niezharmonizowane, akcyzą objęte są samochody osobowe.

W rozdziale 6 ustawy wymienione są zwolnienia z podatku akcyzowego. Zwolnienia adresowane bezpośrednio do gospodarstw domowych dotyczą:

- wytwarzania energii elektrycznej z odnawialnych źródeł energii, na podstawie dokumentu potwierdzającego umorzenie świadectwa pochodzenia energii, w rozumieniu przepisów prawa energetycznego⁷⁹,
- czynności podlegających opodatkowaniu, których przedmiotem są wyroby węglowe przeznaczone do celów opałowych przez gospodarstwo domowe⁸⁰,
- czynności podlegających opodatkowaniu, których przedmiotem są wyroby gazowe przeznaczone do celów opałowych przez gospodarstwa domowe⁸¹.

Opodatkowanie niektórych wyrobów akcyzą ma za zadanie zmniejszyć popyt na wybrane przez państwo produkty, najczęściej wyroby tytoniowe, napoje

⁷⁸ Ibidem, s. 167–168.

⁷⁹ Art. 30 ust. 1 u.p.a.

⁸⁰ Art. 31a ust. 1, pkt 3 u.p.a.

⁸¹ Art. 31b ust. 2, pkt 1 u.p.a.

alkoholowe, wyroby ropopochodne. Obecnie akcyza jest bardzo wydajnym i pewnym źródłem dochodów budżetu państwa ze względu na opodatkowanie tzw. dóbr infrastrukturalnych (energia, paliwa itp.) lub konsumowanych na masową skalę (np. używki).

Ze względów psychologicznych podatki pośrednie są bardzo wygodnym dla władzy publicznej instrumentem polityki fiskalnej. Jako element składowy cen detalicznych dóbr i usług konsumpcyjnych są wyjątkowo łatwo, niejako automatycznie, płacone przez nabywcę i powodują tzw. znieczulenie podatkowe.

Trudno jest w sposób jednoznaczny określić wpływ opodatkowania pośredniego na sytuację finansową gospodarstw domowych, bowiem w prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny badaniach Budżetów Gospodarstw Domowych nie ma bezpośrednich informacji na temat wysokości zapłaconego podatku od towarów i usług oraz podatku akcyzowego. Wielkości te można jedynie oszacować na podstawie struktury konsumpcji gospodarstw domowych, przy czym biorąc po uwagę różne stawki podatków pośrednich oraz zwolnienia przedmiotowe, szacunki te – zdaniem autora – byłyby obarczone zbyt dużym błędem.

Wpływy z podatków pośrednich są najważniejszym dochodem podatkowym budżetu państwa i mają największy udział w dochodach budżetowych ogółem. W 2014 roku wpływy z podatku od towarów i usług wyniosły 124,3 mld zł, a z podatku akcyzowego 61,6 mld zł, co stanowiło odpowiednio 42% i 22% dochodów budżetu państwa⁸².

Podsumowanie

Z przedstawionych wyżej rozważań wynika, że oddziaływanie podatków na finanse polskich gospodarstw domowych jest stosunkowo szerokie. Prawie wszystkie podatki funkcjonujące w polskim systemie podatkowym obligatoryjnie bądź fakultatywnie dotyczą gospodarstw domowych, wpływając bezpośrednio lub pośrednio na ich sytuację finansową. Największy i najbardziej odczuwalny wpływ na sytuację finansową gospodarstw domowych mają podatki bezpośrednie, bowiem ich zapłata, to wydatek realnie zmniejszający dochód rozporządzalny. Stosunkowo najmniej odczuwalnym jest opodatkowanie podatkami pośrednimi.

Istotnego znaczenia nabiera tutaj polityka fiskalna państwa oraz występujące tendencje do wprowadzania zmian w systemie podatkowym. Rozpatrując podatki wpływające na sytuację finansową gospodarstw domowych, należy stwierdzić, że charakteryzują się one złożoną konstrukcją, szczególnie w zakresie ulg i zwolnień

⁸² *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa...*, op. cit.

podatkowych, skomplikowaną procedurą ustalania podstawy opodatkowania, wymiaru zobowiązań podatkowych oraz zawilocią regulacji prawnych⁸³. Brak stabilności rozwiązań w systemie podatkowym, czyli zakres i terminy wprowadzanych zmian, oddziałują negatywnie na zachowania podatnika, przez co obniża się jego poczucie pewności, a jednocześnie wzbudza się niechęć do podatku⁸⁴. Zjawisko to wywołuje dość poważne konsekwencje, bowiem z punktu widzenia sprawiedliwości dochodzi do naruszenia równowagi systemu podatkowego – niektórzy podatnicy nie ponoszą ciężaru podatkowego, a inni ponoszą go w pełnym wymiarze.

Problem minimalizacji obciążeń podatkowych przez podatników jest nierozdzielnie związany z funkcjonowaniem systemu podatkowego, przy czym istnieje tu określona zależność: im lepsza ocena systemu podatkowego jako całości, tym mniejsza skłonność podatników do unikania opodatkowania. Do tej pory jednak nie udało się skonstruować idealnego systemu podatkowego, który w powszechnym przekonaniu i odbiorze społecznym byłby systemem sprawiedliwym i przyjaznym podatnikowi, a jednocześnie w pełni realizującym podstawowe zadanie, jakim jest dostarczenie dochodów publicznych.

⁸³ Waśkiewicz R., *Podstawy koncepcji racjonalnego...*, op. cit., s. 84.

⁸⁴ Por. Wolański R., *System podatkowy w Polsce...*, op. cit., s. 71.